

temeljna filološka znanja potrebna za proučavanje starih (slavenskih) tekstova, višestruko proširuje krug potencijalnih čitatelja i poboljšava njezinu funkcionalnost u nastavi. Vrijednost knjizi povećavaju brojne i lijepe slike koje je čine još privlačnijom i zanimljivijom. U njoj je više od stotinu preslika glagoljičnih, ćirilčnih i latiničnih tekstova, većim dijelom u boji, ali i crno-bijelih. Doda li se tomu i već spomenuta objektivnost i odmjerenost iskazana pri opisu međusobnih odnosa pojedinih redakcija staroslavenskoga, možemo s pravom reći da smo dobili čitanku kakve dosad nije bilo i kakve vjerojatno još dugo neće biti drugdje u slavenskom svijetu niti u slavistici općenito. Neke pogreške i propusti ispravljani su već u dotisnutom dijelu naklade prvoga izdanja koje je uskoro nakon objavljivanja bilo rasprodano, a u drugom izdanju i sve druge koje su u međuvremenu uočene i na koje su autora upozorili kolege i studenti. Knjiga *Slovo iskona* velik je dobitak ne samo za hrvatsku paleoslavistiku i slavistiku općenito već i za cijelu hrvatsku kulturu. Posljednje izdanje *Staroslavenske čitanke* Josipa Hamma objavljeno je prije više od trideset godina i danas je studentima gotovo nedostupno. Stoga je naša visokoškolska nastava vapila za takvim udžbenikom, a objavljivanjem Damjanovićeve knjige dobili smo prvorazredan i moderan udžbenik koji može biti i priručnik za stručnjake i sve zainteresirane laike. Knjiga s autorovom staroslavenskom gramatikom i sa staroslavensko-hrvatskim rječnikom, koji je pod njegovim vodstvom izradila skupina autora, tvori cjelinu neophodnu za normalno odvijanje visokoškolske nastave iz staroslavenskog jezika.

MILAN MIHALJEVIĆ

LUDMILA PACNEROVÁ, *Staročeský hlaholský Comestor*. Práce Slovan-ského ústavu AV ČR. Nová řada, svazek 11. Nakladatelství Euroslavica, Praha 2002, LVI + 120 str.

Glagoljski *Comestor* potječe iz kruga staročeskkih spomenika zapisanih hrvatskom uglatom glagoljicom u Emauskom samostanu »Na Slovanech« u Pragu. Istraživanje i izdavanje ovih spomenika postalo je životnom preokupacijom Ludmile Pacnerove, znanstvene suradnice ČAV iz Brna i vrhunske poznavateljice ovoga područja češke kulturne baštine i češko-hrvatskih kulturnih veza. Nakon izdanja češkoglagoljskih fragmenata i *Češke glagoljske biblije* (usp. naše prikaze u *Slovu* 38, 1988, 121-124 i *ovdje*, 230-234), znanstvenoj se

javnosti nudi izdanje staročeškoga prijevoda latinskoga djela srednjovjekovnoga teologa i filozofa iz Pariza Petra de Troyesa, *Historia scholastica*. Ova je knjiga stekla veliku popularnost i u cijelome je Srednjem vijeku, sve do Reformacije, predstavljala osnovni izvor spoznaja o biblijskoj povijesti. Uobičajeni naziv *Comestor* dobio je ovaj priručnik po jednom od nadimaka svoga učenog autora.

Od nekada cjelovitoga staročeškoga prijevoda pisana glagoljicom sačuvano je svega 27 folija u fragmentima koji, međutim, svi potječu iz istog primjerka knjige koja je nakon uništavanja Emauskoga samostana i njegove knjižnice (1611.) dospjela u južnu Češku na imanje plemićke obitelji Rožmberk gdje je bila raskomadana i pojedini listovi upotrijebljeni za korićenje knjiga.

Cilj je edicije učiniti dostupnim sve ono što se od nekadašnjega kodeksa sačuvalo. Pojedini su odlomci i ranije izdavani u periodu od 1932. do 1986. godine. Dva je odlomka, čiji su originali danas izgubljeni, izdao F. Ryšánek 1932. i 1948. godine, srećom s fotokopijama koje su olakšale njihovo uključivanje u ovu ediciju. Za izdanje preostalih fragmenata pobrinula se L. Pacnerová.

Razlog za ponovno izdavanje svih danas poznatih odlomaka nije bila samo otežana dostupnost starijih izdanja, već i činjenica da rad s pojedinačnim izdanjima nije pogodan iz više razloga: ona ne pružaju dobru predodžbu o cijelome kompletu, o redosljedu listova, a postoje i razlike u načinu priređivanja, npr. u tipu komentara, iako su izdavačka načela u biti ista.

Uvodna studija uz izdanje donosi osnovne podatke o sačuvanim rukopisima, njihovim međusobnim odnosima i o odnosu prema latinskome originalu. Staročeški prijevod *Comestora* pojavio se krajem 14. stoljeća. Osim u glagoljskim fragmentima koji su predmetom ovoga izdanja, sačuvan je i u rukopisima pisanim latinicom (tri kodeksa i dva odlomka). Najstariji od njih, rukopis Cerronija iz 1404. godine koji je izdao J. V. Novák uz varijante iz ostalih tekstova, uključen je u sve usporedbe L. Pacnerove. Dobru predodžbu o stanju rukopisne tradicije daje pregled svih sačuvanih rukopisa i odlomaka staročeškoga *Comestora*, pisanih latinicom i glagoljicom, s podacima o njihovim izdanjima. Vrlo su korisni i podaci o latinskim rukopisima (ukupno osam primjeraka) u češkim arhivima u Pragu i Brnu kao i pregled tiskanih izdanja od kojih se prvotisak iz 1485. godine, poznat pod imenom *Štrasburški*, čuva u Moravskoj zemaljskoj knjižnici u Brnu (s. XXI). U ediciji se koristi latinski tekst objavljen kod Migne a *Patrologiae cursus completus*, sv. 198.

Osobita je pažnja, dakako, posvećena glagoljskim fragmentima *Comestora* (s. XXIV-XXVIII). Tu su skupljeni svi podaci koji se odnose na povijest njihova otkrivanja, mjesto čuvanja, sadašnje stanje istraživanja i određuje se njihovo mjesto u nekadašnjem kompletnom emauskom kodeksu. Zbog toga se daje poseban pregled redosljeda pojedinih listova s obzirom na njihov sadržaj. Iz pregleda se vidi da se podređivanjem pojedinih odlomaka dobiva nekoliko cjelina teksta koje se odnose na 1., 2. i 3. *Knjigu Kraljeva*. Usamljeno stoji odlomak koji se odnosi na tekst *Evandjelja*.

Komentari i podaci o pojedinim fragmentima vrlo su dragocjeni jer pregledno sadržavaju sve dosadašnje spoznaje, neophodne za svakoga istraživača. Iz njih se osobito vidi velik autoričin udio u ovim istraživanjima koja otkrivaju i neke osobitosti tekstova, npr. potvrde brojne vrijednosti glagoljskih grafema s kraja azbuke koji nisu nigdje drugdje potvrđeni i kojima je autorica posvetila zapaženu raspravu već 1968. godine (*Slavia* 37, 1968, 587-589).

U uvodu su prikazani rezultati usporedbe staročeških prijevoda s obzirom na njihov odnos prema latinskomu originalu. Uz to su istaknute osobitosti glagoljskoga teksta u fonološkom i morfološkom planu i napose njegove prednosti na tekstološkoj razini (s. XXIX-XXXI). Zaključci o izvornijem stanju glagoljskoga teksta koje predložena usporedba omogućava nadovezuju se na autoričina prethodna istraživanja povezana s *Třebonjskim fragmentima* (u njihovim izdanjima iz 1962. i 1986. godine).

Veliki doprinos glagoljskoga *Comestora* za proučavanje leksike staročeških tekstova dokumentira pregled leksičkih razlika između glagoljskoga i Cerro-nijeva teksta (s. XXXII-XXXIV).

Među osobitosti glagoljskoga *Comestora* koje se spominju na s. XXIX edicije spada i specifičan način fonološke i morfološke prilagodbe vlastitih imena u usporedbi sa stanjem u *Pasionalu* i *Bibliji*. Rezultati autoričinih istraživanja u tom području sumirani su na s. XXXV-XXXVII.

Usporedba poznatih verzija staročeškoga *Comestora* vodi k zaključku da je u glagoljskome tekstu zastupljen najstariji staročeški prijevod koji je vjerojatno priređen u Emausu i namijenjen upravo za ovaj samostan. Svi dotaknuti problemi dokumentiraju veliko bogatstvo tema za koje staročeški glagoljski tekstovi mogu pružiti materijal, i ujedno potvrđuju visoke kvalitete glagoljskoga teksta za tekstološka, lingvistička i druga istraživanja.

Kao i u uvodu uz izdanje *Češke glagoljske Biblije* (2000.) cijela je navedena problematika smještena u širi kontekst djelatnosti Emauskoga samostana, što objašnjava pojavu češkoga glagolizma, njegovih funkcija i značenja, uz nei-

zostavni pregled češkoglagoljskih spomenika. Dakako, nije ispuštena ni problematika koja se odnosi na uporabu crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije u funkciji liturgijskoga jezika samostana i na poticaje koji vode obožavanju hrvatske pismenosti prijevodima s češkoga, koji se poimenice spominju uz upute na stariju i noviju literaturu (s. XV). Ocjena Emauskoga samostana kao najznačajnijeg nositelja ćirilometodijske tradicije u češkim zemljama u 14. i 15. stoljeću i posrednika češko-hrvatske kulturne suradnje u uvodnoj je studiji prezentirana vrlo sažeto, zapravo kao sinteza koja prikazuje sadašnje stanje istraživanja češkoglagoljske pismenosti. Bogata bibliografija objavljena je na s. XLII-XLVI.

Načela izdanja opisana su na s. XXXVIII uz neizostavan pregled izvora, skraćena i oznaka (XXXIX-XLI) i uz tabelu prijepisa glagoljice u latinicu. Edicija je dopunjena kvalitetnim ilustracijama koje u 6 tabela donose 5 stranica teksta u originalnoj veličini i 4 uvećana inicijala. Treba posebno zabilježiti da se u dodatku nalazi i uspješna reprodukcija staroga snimka danas izgubljena *Krtišskoga fragmenta*. Na kraju knjige dolazi sažetak na njemačkom i engleskom jeziku.

Tekst staročeškoga glagoljskog *Comestora* izdan je po načelima suvremene izdavačke tehnike, koje je autorica, uz male modifikacije, koristila i u svome prethodnom izdanju *Češke glagoljske Biblije*. Tekst *Comestora* transliteriran je latinicom uz čuvanje rasporeda teksta na pojedinim listovima i redovima. Čuva se i interpunkcija, uporaba velikih i malih slova, inicijali su reproducirani u originalnoj veličini, natpisi (u originalu crveni) se ističu boldom. Intervencije koje olakšavaju snalaženje u tekstu odnose se na uvođenje granice riječi, razrješavanje skraćena u okruglim zagradama, dodavanje arapskoga broja u okrugloj zagradi iza slova koje označava brojku. Praznine u tekstu dopunjene su u šiljatim zagradama prema Cerronijevu rukopisu. U ovim dopunama pravopis je prilagođen glagoljskomu tekstu kako bi se dobila homogena cjelina. Pojedini listovi *Comestora* objavljuju se u stvarnome redosljedu koji odgovara sadržaju i u tako dobiven komplet uvedena je nova paginacija. Povezivanje svakog pojedinog lista s konkretnim fragmentom (a time i s ranijim izdanjima) omogućava podatak u desnom gornjem uglu. Ispod teksta na svakoj se stranici nalaze bilješke u kojima se komentira odnos između glagoljskoga i latiničkoga (po Cerroniju) teksta. Ako je potrebno, za ilustriranje razlika među tekstovima navodi se i latinski ekvivalent.

Treba pozitivno ocijeniti da je paralelno sa staročeškim tekstom koji se nalazi uvijek na parnoj strani objavljen na neparnoj strani latinski tekst iz

Patrologije. Latinski je tekst potpisan tako da omogućava brzo pronalaženje paralelnih mjesta i olakšava tako rad s edicijom, što će sigurno svaki istraživač sa zahvalnošću pozdraviti.

Monografsko izdanje *Češkoga glagoljskoga Comestora* predstavlja rezultat dugogodišnjega znanstvenoga angažiranja autorice na istraživanju staročeške kulturne baštine pisane hrvatskom glagoljicom. Zaslugom L. Pacnerove znanstvenoj su javnosti u suvremenim izdanjima dostupni svi danas poznati češko-glagoljski tekstovi.

Rezultati ovoga izdanja neoporecivo potvrđuju svrhu i izvanrednu korist svih sličnih sintetičkih izdanja odlomaka koji se postupno identificiraju i samostalno obrađuju dok se ne uklupe u jednu cjelinu. Češka slavistika, a osobito Slavenski institut Češke akademije znanosti, ovim izdanjem daje primjer i inspiraciju za slične izdavačke pothvate.

ZDENKA RIBAROVA

IRVIN LUKEŽIĆ: *Knjiga brašćine Sv. Marije Tepačke u Grobniku*. Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine. Rijeka 2002., 431 str.

Riječ je o izdanju blagajničke knjige grobničke bratovštine Sv. Marije Tepačke, vođene kancelarijskom kurzivnom glagoljicom od 1539. do 1623. godine. Izdanje sadrži faksimil glagoljskoga rukopisa, njegovu latiničnu transkripciju i uvodne tekstove koji donose opis rukopisa, osnovne podatke o jeziku i pismu te o duhovnom i kulturno-povijesnom ozračju iz kojega izrasta blagajnička knjiga. Za transkribiranim tekstem slijedi *Tumač riječi i termina* te dva kazala: *Kazalo imena* i *Kazalo mjesta*. Na kraju knjige nalazi se sažetak na trima jezicima: hrvatskome, njemačkome i engleskome.

Nakon kratkoga *Uvoda* o pronalasku i važnosti blagajničke knjige slijedi *Opis rukopisa*. Autor se nadovezuje na podatke Vjekoslava Štefanića, koji je prvi opisao blagajničku knjigu u *Glagoljskim rukopisima Jugoslavenske akademije II* (JAZU, Zagreb, 1970., 205-208). Rukopis se sastoji od 134 papirna folija duguljasta oblika, veličine 35,6 x 12,5 cm, koji su mjestimice oštećeni. Glagoljska folijacija pokazuje da je rukopis nepotpun: nedostaje ukupno 25 listova. Na početku nedostaju četiri lista, zbog čega je Štefanić pretpostavio da su se bilješke počele voditi 1537. godine. Na neispisanim stranicama dodane su u 18. i 19. stoljeću hrvatske i latinske bilješke latinicom. U trećem poglavlju (*Jezik i pismo*) jezik blagajničke knjige okarakteriziran je kao konzervativna